

СТОЛЯРСЬКИЙ О. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

УДК 341.232.2:343.57

МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРАВОПОРЯДОК І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ

У статті досліджуються особливості міжнародного та національного правопорядку і забезпечення основних прав та свобод людини в умовах глобалізації. Аналізуються доктринальні підходи різних учених у зазначеній сфері.

Ключові слова: міжнародний правопорядок, національний правопорядок, права людини, свободи людини, глобалізація.

В статье исследуются особенности международного и национального правопорядка и обеспечения основных прав и свобод человека в условиях глобализации. Анализируются доктринальные подходы различных ученых в указанной сфере.

Ключевые слова: международный правопорядок, национальный правопорядок, права человека, свободы человека, глобализация.

The article examines features of international and national rule of law and ensuring fundamental rights and freedoms in context of globalization. Analyzes doctrinal approaches of various scholars in this area.

Key words: international law, national law, human rights, freedom, globalization.

Вступ. Актуальність цієї проблеми бачиться в тому, що контури міжнародного та національного правопорядку, з одного боку, та забезпечення основних прав та свобод людини, з іншого, в процесі глобального розвитку свідчать про його деструктивність, однак юридична спільнота сповнена оптимізму щодо цього. В умовах глобалізації пошук балансу між міжнародним та національним правопорядком та забезпечення основних прав та свобод людини становить головний зміст у сучасній теорії і практиці міжнародного права. Ключове значення при цьому має визначення оптимальних форм і способів вирішення цієї проблеми, що дають змогу забезпечити розумне поєднання національних і міжнародних інтересів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей міжнародного та національного правопорядку і забезпечення основних прав та свобод людини в умовах глобалізації. Аналіз теоретичних підходів різних учених у зазначеній сфері.

Результати дослідження. Міжнародний правопорядок, на думку багатьох учених, більш досконалий, ніж національний [1–3]. Глобалізацію в правовій сфері не можна зводити до формування Інтерполу, міжнародних трибуналів і міжнародних структур із проблем прав людини. «Глобалізація права в об'єктивному сенсі виражається, насамперед, у формуванні нових юридичних відносин, юридичних інститутів і норм», – вважає В.І. Лукашук [4, с. 173]. На його думку, глобалізація веде до утворення глобальної правової системи або суперсистеми. І.В. Лукашук також звертає увагу на те, що некоректно говорити як про стирання межі між міжнародним і внутрішнім правом держав (адже у кожній з цих правових систем свої природа, сфера дії, об'єкт регулювання і механізм дії), так і про пряму дію міжнародного права (оскільки міжнародне право має пряму дію на території держави через його санкції і як складова національної правової системи). Навпаки, якщо б це трапилося, то призвело б до порушення їхнього нормального функціонування. Серед найважливіших правових тенденцій в епоху глобалізації В.І. Лукашук називає: інтернаціоналізацію внутрішнього права держав; конституці-

оналізацію міжнародного права (закріплення в національних конституціях, особливо у нових, положень про міжнародне право) і, як наслідок, конституціоналізацію зовнішньої політики; доместикацію (або інтернетизацію) міжнародного права – інкорпорування міжнародного права у внутрішнє; глобалізацію правового регулювання [5, с. 118].

Застосовуючи термін «правова глобалізація», М.С. Бондар зауважує, що він відображає якісні характеристики інтернаціоналізації провідних правових систем і зростання на цій основі загального в нормативно-правовому житті сучасної цивілізації [6, с. 140]. Тенденція наростаючого впливу міжнародного права на систему і галузі внутрішнього права держав у результаті розвитку процесу глобалізації цілком очевидна.

У зв'язку з цим важливо визначитися у виборі пріоритетів, бо, як об'єктивно вважає М.С. Бондар, питання полягає в тому, чи є глобалістськими пріоритетами свобода і права людини (причому права, що набули в другій половині ХХ ст. міжнародного характеру) або цінності безпеки? Це пов'язано з тим, що через появу у ХХІ ст. нових глобальних загроз людству (міжнародний тероризм, природні і техногенні катастрофи, загроза глобального потепління та ін.) все більшого значення в сучасному світі набувають питання безпеки особистості, суспільства і держави. На думку М.С. Бондаря, позитивна відповідь лише на одне з цих питань, яке полягає у виборі лише одного з названих пріоритетів, видається сумнівним, тим більше, що права і свободи громадян гарантовані, насамперед, державою. Як справедливо зазначає Н.И. Панов, «права і свободи, в т. ч. природні, не можуть бути реалізовані без дієздатної політичної влади, тобто поза межами держави, як політичного співтовариства народу, пов'язаного правом і спільною метою» [7, с. 22]. Це зумовлює необхідність пошуку оптимального рішення у визначенні балансу між цінностями публічного характеру, з одного боку, і приватними інтересами – з іншого.

На підставі сказаного, в умовах глобалізації «пошук балансу влади і свободи становить головний зміст теорії і практики сучасного конституціоналізму», враховуючи те, що «різка диспропорція інтересів, їхня жорстка конкуренція не просто шкідливі, а й згубні. І право на цьому шляху має жорстко регламентувати дотримання балансу інтересів, сприяти гармонізації» [8, с. 65].

При вирішенні цієї важливої проблеми важливо враховувати об'єктивно наявне протиріччя між світовим процесом глобалізації і потребою держав зберегти власну ідентичність. Заслужують на увагу міркування академіка Н.Н. Мойсеєва, котрий, застерігаючи від переоцінки значення реалізації ідеї досягнення універсальності цивілізації, звертає увагу на не виробленість єдиних підходів до вирішення проблеми. З точки зору Н.Н. Мойсеєва, «в різних умовах, у різні часи різні суспільства знаходили і будуть знаходити свою точку компромісу між свободою і рівністю, що відповідає конкретним життєвим реаліям. Якихось загальних універсальних рецептів, придатних для всіх часів і народів, немає» [9, с. 173]. З огляду на сказане, пропозиції про універсальні права людини, однаково придатні для населення всієї планети, є, на його думку, ілюзією. Виділяючи у висловленій Н.Н. Мойсеєвим теорії заперечення уніфікування (стандартизації) прав людини, Є.А. Лукашева вважає такий підхід раціональним, що дає змогу припускати «неприпустимість форсування процесу сприйняття та запозичення міжнародно-правових норм про права людини всіма країнами і регіонами світу» [10, с. 46]. Є.А. Лукашева обґрунтовано вказує на об'єктивну залежність цього процесу від таких факторів, як соціокультурні системи, традиції і рівень добробуту народів конкретних країн. Такої ж точки зору дотримується і І.А. Ледах, котра вважає, що практика обмеження або відступу від гарантованих регіональними актами прав і свобод в умовах надзвичайного стану по-різному проявляється в регіонах, і залежність від цивілізаційних особливостей, конфесійних засад, традицій тощо впливають на трактування і визначення сутності прав людини [11, с. 111]. Аналогічний підхід пропагує Р. Шамсон, вважаючи, що цілісному розумінню концепції прав і свобод людини перешкоджає низка інших обставин, яка включає відмінності в соціальних умовах існування людей, зміну поняття та змісту прав людини в ході історичного розвитку, глибокі відмінності в морально-правових поглядах у різних країнах на цю проблему [12, с. 24]. Аналізуючи іспанський варіант інтегральної моделі прав людини, А. Медушевський також звертає увагу на необхідність урахування можливості реалізації проекту глобалізації світу в конкретних соціальних та історичних умовах [13, с. 79].

А.Г. Светланов зазначає, що в глобальному плані народи світу зовсім не поділяють беззаперечно те розуміння прав і свобод, яке сповідується в Європейському Союзі та Північній

Америці [11, с. 31]. На це ж звертає увагу І.І. Лукашук, підкреслюючи, що міжнародні пакти про права людини не прийняті більшістю держав світу через цивілізаційні відмінності, подолання яких є досить складним завданням тривалого характеру, у процесі вирішення якого необхідно зберегти національну спадщину і національну ідентичність [5, с. 119].

Зовсім не випадково останнім часом звертають увагу на небезпеку «некритичного заповнення» західних правових інститутів, запровадження яких без урахування реальних умов і національних особливостей може спричинити кризові явища. Більше того, трапляються висловлювання про реальну небезпеку «демонтажу» держави в умовах активного впровадження ідеї глобалізації і нового міжнародного порядку, у зв'язку з чим питання співвідношення національних і міжнародних стандартів прав людини набувають особливого значення.

Міжнародно-правові зобов'язання приймаються багатьма країнами з розрахунком на поглиблення кризи самотутньої правової культури. На такій основі робляться висновки, що «праволюдська догма нав'язується самотутнім, самостійним і, в принципі, самодостатнім правовим системам. Це відбувається, незважаючи на досить відносну цінність більшості правозахисних норм та інститутів і їхню малу привабливість з точки зору можливої рецепції, інкорпорації в національне законодавство» [14, с. 60].

Міжнародні стандарти в юриспруденції досить агресивно нав'язують усім без винятку країнам і народам, незалежно від їхніх національних особливостей внаслідок експансіоністських планів глобалізаторів світу. Н.В. Варламова зазначає, що «ідеологія природних невідчужуваних прав людини, свобода і формальна рівність суб'єктів, як базові принципи правового регулювання, презумпція зв'язаності держави правом породжені не російською соціальною практикою. Більше того, вони досі належним чином не сприйняті масовою і професійною правосвідомістю» [10, с. 40]. З огляду на сказане, вона вважає, що деякі західні концепції та моделі неприйнятні нашій правовій дійсності. Вони навіть не набули належного теоретичного осмислення. З іншого боку, не погоджуючись із подібним підходом, керівник апарату Комісара з прав людини Ради Європи Е. Мюллер-Раппард вказує на те, що права людини не є суто західною концепцією, у зв'язку з чим «локальні причини не можуть виправдати думки, згідно з якою те, що прийнято в одному регіоні світу, не є обов'язковим для іншого». Е. Мюллер-Раппард робить висновок, що права людини вже не є виключно внутрішньою справою держави, а віднесені до числа найважливіших міжнародних проблем [15, с. 83]. Суддя Європейського суду з прав людини А.І. Ковлер, аналізуючи точку зору Н.В. Варламової щодо джерел походження ідеології прав людини, стверджував: «Ніхто не оспорує універсального (тобто неросійського) походження ідеології прав людини, хоча в теорію прав другого і третього покоління ми зробили свій внесок. А от щодо «західних» концепцій і моделей можна посперечатися. Думається, в Конституції запанувала модель здорового глузду, яку наша країна і її громадяни нарешті заслужили» [10, с. 81]. Дещо іншу точку зору висловив В.А. Карташкін, котрий вважає, що «згідно з міжнародними документами, що мають загальний характер, права людини не залежать від волі держави, а є «природними» і «невід'ємними», які належать кожному з моменту народження». А міжнародні норми, віднесені до прав людини, «відображають загальнолюдські цінності, і тому вони поступово визнаються країнами, що розвиваються, багато з яких не брали участі навіть у їхньому розробленні. Підтвердженням цьому є ратифікація Пактів про права людини більшістю учасників міжнародних відносин і визнання ними положень, що містяться у Загальній декларації, як обов'язкові звичаєві норми» [10, с. 360].

Міжнародно-правові норми не змінюють своєї суті при введенні у внутрідержавну правову систему. Разом із тим процес їхньої реалізації та порядок імплементації в таких випадках регулюються нормами внутрідержавного права, якщо інше не визначено міжнародним договором. Необхідно відзначити й те, що повна заміна внутрідержавного регулювання міжнародно-правовим неадекватна інтересам виживання націй і народів.

Людство все більше стає одновимірним, відповідно до цього неухильно зростає вплив глобальних юридичних регуляторів на розвиток найважливіших сфер життєдіяльності в різних країнах і громадських системах. Міжнародне право і юридично, і фактично посилює свої позиції. Міжнародний (глобальний) правопорядок потребує зближення національних правових рішень, з одного боку, і формування механізмів вироблення узгоджених і спільних рішень у світовому співтоваристві – з іншого. Для глобалізації світу необхідне забезпечення вироблення єдиних юридичних норм, процедур, стандартів. Саме уніфікування юриспруденції є тією основою, без якої немислима і сама глобалізація світу. З теоретичної точки зору основою

глобалізації стало плюралістичне праворозуміння, яке до цих пір не могло скластися на добровільних, компромісних засадах. Суперечність між цими тенденціями має поверхневий характер. Справа в тому, що під завісою плюралістичного підходу найзручніше «протягати» вигідну сильним світу цього ідеологію.

Прикриваючись захистом прав пригноблених націй і народів затверджують їхню кабалу перед обличчям глобалізаторів світу. Очевидним є культивування західних ідеологічних нормативів, як форми стандартизації політичного простору та умови надання економічної допомоги, престижних статусів (показ жорсткої шкали вимог до держав у вигляді різних «тестів на демократію», відповідності критеріям правої держави, прав людини, вільного ринку, що стали частиною зароджуваної «юридичної міфології») [16, с. 24].

Розкручування маховика глобалізації світу і посилення терористичної активності – процеси паралельні і взаємозалежні. Тероризм вкоренився не тільки в бідності, а ймовірніше, поглиблення прірви між бідністю і багатством у бажанні досягти успіху будь-якою ціною, у використанні терору в політичних цілях, у т. ч. на шляху сепаратизму і релігійного екстремізму. Разом із тим, проголошення боротьби з тероризмом чи не головним завданням міжнародного співробітництва, утвердження «права» на превентивне, завчасне застосування військової сили проти загрози тероризму, пошуки вогнищ тероризму в країнах-ізогах спрямовані не стільки на протистояння терору, скільки на досягнення корисливих цілей глобалізаторів світу.

При цьому спостерігається зміна змісту та принципів побудови міжнародного правопорядку (наприклад, зниження значущості принципу непорушності договорів – *pacta servanda sunt*; дотримання доцільності на шкоду законності; еволюція норм моралі; формування нового погляду на справедливість), зниження ступеня його стійкості. Показовою є поява загальних або спеціальних органів міжнародної юстиції (судів, трибуналів, арбітражів), в т. ч. кримінальних (що змушує вже інакше розглядати саму сутність держави, адже, за М. Вебером, легітимне насильство – монопольна прерогатива держав). Відбувається зміна правового мандата миротворчих сил, структур колективної безпеки, здатних стати прообразом абсолютно нового інституту – міжнародної поліції.

У світі виникають юридичні передумови для визнання національними державами міжнародних конвенцій, договорів, учасниками яких вони не є. Глобалізатори переконані, що можуть розповсюджувати стандарти нового світового порядку на будь-які держави світу, навіть якщо ті спеціально не закріпили ці зобов'язання в своєму національному законодавстві.

Показовою є точка зору А.В. Неклесси щодо ознак складного глобального порядку, який свідчить про формування поствестфальської міжнародно-правової парадигми. Головною відмінністю цієї парадигми, на думку А.В. Неклесси, є «усталення в суспільній свідомості і в просторі міжнародних відносин «нового звичаю», як специфічної норми своєрідного протоправа», а характерними рисами – «нечіткість законодавчої бази, домінування владної політичної ініціативи над юридично закріпленими повноваженнями і формами поведінки держав на міжнародній арені (важливість цього фактора посилюється значенням прецеденту в англосаксонській правовій культурі), неформальний характер низки впливових організацій, анонімність і принципова непублічність значної частини прийнятих рішень і т. п.» [17, с. 15].

К. Аннан підкреслював, що «на міжнародному рівні нам потрібні механізми співпраці, які були б достатньо міцними для затвердження загальних цінностей і водночас досить гнучкими для сприяння реалізації людьми цих цінностей так, як вони можуть їх застосовувати на практиці, зважаючи на конкретні обставини» [18, с. 32]. У зв'язку з цим можна стверджувати, що роль права полягає в тому, щоб гармонійно поєднувати національні і глобальні інтереси при очевидній необхідності, зокрема здійснювати постійне коригування національного законодавства відповідно до міжнародно-правових стандартів, які визнані державою в міжнародних договорах.

У суверенній державі може йти мова не про механічне копіювання західного досвіду з питань правового регулювання, а про актуалізацію національних духовно-культурних традицій. У результаті цього стає можливим зробити основоположні висновки – посилювані (в умовах розвитку глобалізації) процеси уніфікування внутрішнього і міжнародного законодавства диктують потребу визначення на сучасному етапі оптимальних форм і способів вирішення цієї проблеми, що дадуть можливість:

– розумно поєднати національні і міжнародні інтереси, враховуючи водночас потребу держави зберегти власну ідентичність, включаючи основи конституційного ладу, специфіку

реалізації державного суверенітету, організування державного устрою і побудови правової системи;

– конкретизувати на основі можливого балансу інтересів особистості, суспільства і держави пріоритети вітчизняної правової політики, маючи на увазі наявність як однакових цілей, так і об'єктивних протиріч між правами і свободами громадян та інтересами правопорядку.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що в контексті розвитку концепції міжнародного та національного правопорядку, з одного боку, та забезпечення прав і свобод людини – з іншого, пропонується розширення співробітництва між державами та міжнародними організаціями з широкого спектра проблем у цих сферах.

У процесі встановлення розумного балансу між правами і свободами громадян та інтересами міжнародного та національного правопорядку в умовах глобалізації важливе значення мають творче осмислення, сприйняття зарубіжного досвіду і процес ефективної імплементації норм міжнародного права в національну правову систему.

Все це може свідчити про досить низький ступінь легітимності формування міжнародного порядку, в зв'язку з чим можна припустити, що одним із завдань міжнародного права на майбутню перспективу буде якраз пошук засобів і механізмів легітимації глобального порядку.

Список використаних джерел:

1. Мовчан А.П. Международный правовой порядок / А.П. Мовчан // М., 1996. – 103 с.
2. Sacamoto Y. Global Transformation / Y. Sacamoto // Токуо. – 1994. – 123 р.
3. Нерсесянц В.С. Процессы универсализации права и государства в глобализирующемся мире / В.С. Нерсесянц // Государство и право. – 2005. – № 5. – 38 с.
4. Лукашук И.И. Глобализация, государство, право, XXI век / И.И. Лукашук // М.: Спарк. – 2000. – 173 с.
5. Лукашук И.И. Взаимодействие международного и внутригосударственного права в условиях глобализации / И.И. Лукашук // Журнал российского права. – 2002. – № 3. – С. 118–119.
6. Правовая система России в условиях глобализации. Сборник материалов круглого стола. – М. – 2005. – С. 140–141.
7. Панов Н.И., Герасина Л.Н. «Социальная мимикрия» коррупции: политико-правовой дискурс / Н.И. Панов, Л.Н. Герасина // Право и политика. – 2000. – № 8. – С. 22–27.
8. Данченко А.А. Разрешение коллизий норм европейского и российского права / А.А. Данченко // Российская и европейская правозащитные системы: соотношение и проблемы гармонизации. Н. Новгород. – 2003. – 65 с.
9. Моисеев Н.Н. Судьба цивилизации. Путь разума / Н.Н. Моисеев. – М. – 2000. – 118 с.
10. Права человека и процессы глобализации современного мира / Отв. ред. Е.А. Лукашева. – М.: Норма. – 2005. – С. 40–46.
11. Правотворчество и технико-юридические проблемы формирования системы российского законодательства в условиях глобализации / Под общ. ред. С.В. Полениной, В.М. Баранова, Е.В. Скурко. М.-Н.Новгород, 2007. – С. 31–111.
12. Глобализация в человеческом измерении: Материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара клуба ученых «Глобальный мир» (Вып. 18). – М.: Новый Век. – 2002. – 24 с.
13. Емельянов В.П. Террористический акт: общее понятие и уголовно-правовое определение / В.П. Емельянов // Право и политика. – 2000. – № 1. – С. 74–79.
14. Данченко А.А. Разрешение коллизий норм европейского и российского права / А.А. Данченко // Российская и европейская правозащитные системы: соотношение и проблемы гармонизации. – Н. Новгород. – 2003. – 60 с.
15. Globalization, communication and transnational civil society: [Based the papers pres. at IAMCRconf. in Dublin in July 1993] / Ed. by Sandra Braman, Annabelle Sreberny-Mohammadi. Cresskill (N.J.): Hampton press, cop. 1996. – P. 83.
16. Robert A.C. Naissance d'une mythologie juridique // Le Monde diplomatique. Janvier. – 2001. – P. 24.
17. Неклесса А.И. Управляемый хаос / А.И. Неклесса // Научный совет РАН «История мировой культуры». Вып. 4. М.: Комиссия по социокультурным проблемам глобализации, 2003. – 15 с.
18. Размышления о будущем. Материалы постоянно действующего (междисциплинарного) семинара клуба ученых «Глобальный мир». М.: «Издательский дом «Моими иск», 2002. – 32 с.

